

Interjú Titus Popovici író-rendezővel

— *Közismert az ön szoros kapcsolata a román filmművészzel, írói pályafutásának kezdetétől napjainkig; Ön valójában a felszabadulás utáni romániai filmgyártás megalapítói közé tartozik. Ha újrakezdhetné, ismét hasonlóképpen választana? Mi a véleménye általában a filmművészet és az író viszonyáról? Milyen problémákat lát e viszony alakulásában, milyen képzelt, esetleg valóságos sorompókat kellene elhárítani?*

— Nagyon hízelgő a véleménye, de azt hiszem, kiigazításra szorul. Az alapító, mint kifejezés, általában egy hősi kort túlélő, tiszteletreméltó öregúr képzetét kelti, akire fölnézünk, s akit közmegebecsüléssel övezünk. Ha önjellemzést kellene adnom (ami iránt nem érzek túl nagy hajlandóságot), azt mondanám magamról, hogy jó *professzionista* vagyok. És ennyi. Helyzetem olyan, mint a sofőrre, aki sok-sok kilométernyi úttal a háta mögött szükség esetén elvezethet egy versenyautót, egy dömpert vagy traktort is, és aki már ösztönösen kapcsol. Ezt a véleményt osztja rólam — a szokásos fenntartásokat és kivételeket leszámítva — a filmszakma közvéleménye; mégis bizonykodnom kell, valahányszor új emberek jönnek a filmművészet ügyviteli apparátusába, s mint ismeretes, ezek száma nem volt kevés.

Tehát: ha újrakezdhetném, azt hiszem, másképpen csinálnám. Bár ki tudja? A forgatókönyvíró szerepe minden előzetes biztosítás ellenére, és annak ellenére, hogy fontosságát elméletileg elismerik — hálátlan. Ha pedig valakinek, mint nekem, szenvedélye a film, akkor elégtételben ritkán van része, s kételyei aziránt, hogy alkotó munkájának mekkora hányada időtálló (vagy hogy mit tartson belőle ő maga időtállónak), egyre mélyülnek. A modern prózaíró számára ugyanakkor a film ragyogó — és hozzátenném: szükséges — kapcsolatot kínál. Minden azon múlik, hogy időben fölismeri-e, mikor kell kilépnie a „képből“, hogy jól választja-e meg a pillanatot, amikor mint Odüsszeusznak be kell tömnie viasszal a fülét a szirének éneke elől. (Odüsszeusz persze társainak a fülét tömte be viasszal, s magát az árbochoz köttette — de hát a forgatókönyvírónak vannak némi előjogai a klasszikus szöveggel szemben.)

A filmművészet és az író kapcsolatáról általánosan föltett kérdésre

a válasz is csak általános lehet: a román filmművészet jelenlegi stádiumában ennek a kapcsolatnak a fenntartása objektív szükségszerűség. Amde a kiváló regényíró forgatókönyvírónak akár gyöngye is lehet, mert mint már említettem, a forgatókönyvírás a követelményekből kifolyólag mesterség, és nem önértékű, alkotó munka. Mindaddig, amíg meg nem jelennek a Fellini vagy Antonioni típusú filmművészek, a *rendező-forgatókönyvíró* páros megléte és együttműködése a forgatás egész folyamatában elengedhetetlen, s ez bizony nem kis önfeláldozást követel az írótól.

— *Az íróknak tehát a jelenlegi helyzetben vállalniuk kell az önfeláldozást?*

— Empirikusnak tartom azt az elképzelést, mely szerint elég, ha amúgy általában az írókhoz fordulnak. A kultúrhivatalnok számára persze ez a legkényelmesebb; bármikor moshatja kezét, mint ama Poncius Pilátus, mondván, hogy rajta semmi sem múlt, ő megteremtette az összes feltételeket: biztosította a neves író, a hozzáértő rendezőt, a kitűnő színészeket — mi egyebet tehetett volna még? Innét csupán egy lépés, és máris többé-kevésbé nyíltan hirdethetjük, balsors nehezedik erre a művészetre.

Ténylegesen a helyzet másként áll: mindaddig nem juthatunk messze, amíg nem rendelkezünk egy kellőképpen szakosított, hivatásos forgatókönyvíró-csoporttal, melynek tagjai elvégezhetik azt, amire a regényíró aligha képes, vagyis hogy a remek ötletet (a sztorit) lefordítsák a film nyelvére. (De hát hol az az író, aki ezt hajlandó elismerni? Úgy látom, az utópia lejtőjére jutottam!) *Dramaturgokra* van szükség, akik értenek a filmpárbeszéd írásához, ahhoz, hogy színészgyéniségre szabott, testhezálló, a színész képességeihez méltó szerepet alkossanak; a filmgyártással folytatott csatározásaim egyik legkeményebbike, leghosszadalmasabbika és legunalmasabbika azért folyt, hogy elismertessem, miszerint a filmvásznon másként beszélnek az emberek, mint a színpadon, hogy egy látszatra banális párbeszéd rendkívül filmszerű hatáslehetőségeket rejtegethet — és így tovább.

Ha nem is „sorompókról“, de az ellentmondásokról beszélnünk kell. Van néhány (nem túl sok) szakmailag jól felkészült rendezőnk. (Szándékosan kerültem meg a tehetség szót.) Távrolról sincs ugyanennyi, szakmailag hasonlóképpen jól felkészült *forgatókönyvírónk*. (Szándékosan nem említék író, t.) Ez a probléma. És a megoldás? Olyan *alkotóműhelyek* létrehozása, melyekben a szakmát meg lehet tanulni. Ha aberráció volt a tehetség-diplomát kibocsátó „Íróiskola“ ötlete, nem állíthatnók ugyanezt a Színház- és Filmművészeti Főiskola mellett, a stúdiók mellett, az úgynevezett elismert forgatókönyvírók köré szervezendő vagy bármiképpen létrehozandó dramaturg-tagozatról. Másként sohasem fogunk rendelkezni azzal a forgatókönyv-tartalékkal, amely nélkül pedig a román filmművészet fejlődésének bármiféle távlati tervezése illuzórikus marad.

— *A szakosodott, azaz mesterségbeli előképzettséggel rendelkező filmdramaturgok szükségszerű közvetítő szerepéről vallott nézeteivel tökéletesen egyet kell értenem. Mégis, engedje meg, hogy bizonyos szempontból visszatérjek eredeti kérdésemhez, az író és a filmművészet viszonyához. Ör-*

vendetes tény, hogy az utóbbi években mai hazai irodalmunk egyre több neves szerzőjének a nevével találkoztunk a filmek főcímlistáján. Ennek ellenére nem gondolja, hogy filmeseink kevésbé igénylik a Bukaresttől távol élő írók közreműködését? Ugyanezt a gondolatot tovább folytatva, véleménye szerint hogyan lehetne növelni az együttélő nemzetiségek íróinak a hozzájárulását hazai filmművészetünk fejlődéséhez?

— Úgy látom, a megszépítő körülírás híve. Szerintem egyáltalán nem igénylik a „vidéki írók“ közreműködését. A „vidéken“ élő író (idétlen, de a valóságnak megfelelő e megjelölés), aki megírt egy esetleg zseniális forgatókönyvet, ugyanabban a helyzetben van, mint a szintén vidéki, kezdő költő, aki verset küld egy központi folyóiratnak. Ilyenformán valahogy. Feltennék én is egy kérdést: vajon azok, akik filmművészetünk repertoárjának összeállításával foglalkoznak, egyáltalán ismerik-e a nem Bukarestben élő írókat, és főként műveiket? (Előlegezem a bizalmat, miszerint a bukarestiek munkásságát ismerik; nem így van ugyan, de hát legyek néha én is jóhiszemű.)

Mielőtt az együttélő nemzetiségek íróinak hozzájárulása növekednék, annak előbb léteznie kellene. Legalább valamelyest. Ámde Sütőn kívül, aki kitűnő forgatókönyvíró, de nem sok szerencséje volt az egyéb tényezőkkel, melyek szintén belejátszanak egy film sikerébe, ismer-e más hazai magyar vagy német író, akinek filmje volna? Én nem. Lehet, hogy nem vagyok eléggé tájékozott.

Ezen a téren minden még a jövőre vár, az írók közötti együttműködéstől — mondjuk egy Kolozsvárt létesítendő filmstúdióig. (Mert a decentralizálás nem merülhet ki abban, hogy bizonyos távolságra kerüljenek egymástól az irodák — a Scînteia-házban.)

— *Miben látja a filmművészet társadalmi-etikai szerepét a mai romániai társadalomban?*

— Az igazság kimondásának a bátorságában. „Az igazság a forradalom leghűségesebb szövetségese.“ (Lenin)

— *Az utóbbi időben nálunk is sok szó esik a politikai filmről. A véleménycsere különösen a Hatalom és igazság című román film bemutatója után pezsdült meg, melynek a forgatókönyvét, mint ismeretes, Ön írta. A politikai film szükségessége mellett tehát Ön nem nyilatkozatban, hanem forgatókönyvvel tette le a garast. Megkérdezném: most már saját tapasztalatai alapján, hogyan foglalná össze a politikai film kritériumait? Mi a szerepe és helye az Ön felfogása szerint ennek a kategóriának a mai filmművészet egészében?*

— Általában nem tartom üdvösnek, hogy kritériumokat fogalmazunk meg. A kritériumok nagyon könnyen dogmákká válhatnak, s nem hinném, hogy akadna alkotó művész, aki ezt a tapasztalatot újra át akarná élni.

Ha igaz az, amit Napóleon mondott, vagyis hogy „La destinée moderne c'est la politique“, akkor a mi korunkban minden film ipso facto politikai film. Bizonyos értelemben, nagy általánosságban, így is van.

Ámde éppen ennek az általánosságokban mozgó kitételnek a hallgatólagos elfogadása miatt nem született nálunk egyetlen politikai film sem a *Hatalom és igazságot* megelőzően. Vagyis olyan film, amely nyíltan, in medias res, éppen a jelenkori lét szubsztrátumát képező zónában, a társadalom és a nemzet iránti nyílt, közvetlen felelősségvállalás terén jelentkező konfliktusok megvizsgálását tekintette volna céljának.

Az ebbe a kategóriába sorolható filmek szerepe, meggyőződésem szerint, sokkal nagyobb kellene hogy legyen. Aminek viszont előfeltétele az, hogy ne csak az alkotók, de azok is fölhagyjanak a rutinmunkával, akik — ahogy mondani szokás — a közönséget megelőzően értékelik a filmet (lám, én is megszépítő körülírással élek!), s hogy széles körű vitákat kezdeményezünk a témáról, vállaljuk a reánk háruló felelősséget, hogy lényegét tekintve és részleteiben is ismerjük a valóságot.

— *Milyen irányzatokat lát kirajzolódni a mai román filmművészetben? Melyek azok, amelyeket örömmel üdvözöl, s melyek iránt vannak fenntartásai? Kiket tart a jövő letéteményeseinek? Kik azok a hazai filmművészek — rendezők, operatőrök, színészek —, akikkel a legszívesebben működött együtt, vagy akikkel szívesen működne együtt a jövőben? Vannak-e közöttük romániai magyar művészek is?*

— Irányzatokat nemigen látok, legfeljebb törekvéseket. A kevés jó és a valamivel több elfogadható film mellett még túl sok filmünkről mondhatjuk el, hogy középszerű, rossz vagy éppenséggel nagyon rossz munka. Azt hiszem, egyelőre még ott tartunk, hogy — elemi fokon — a jó és a rossz, a (szakmailag) korrekt és a megengedhetlen mesteriségbeli hibákat tartalmazó filmek között kell különbséget tennünk. Nehezemre esik irányzatokról beszélni, amikor helyesírási hibákon bosszankodom.

Ami engem illet: Victor Iliuval, Ciulei-jel, Blaierral, Drăgannal, Iacobbal, Nicolaescuval, Marcusszal működtem együtt, hiszek Gabrea, Pița és Veroiu jövőjében; s miután oly kitűnő munkatársra találtam Bán Ernőben a kolozsvári Állami Magyar Színháznál, remélem, hogy egyszer majd filmen is dolgozhatunk közösen. (Bán filmesként kezdte, de hát az élet...) Baráti szálak fűznek Kovács Györgyhöz, a nagy színészhez, együttműködésünk mindannyiszor szakmai elégtételt hozott számomra; Csíky András ragyogó alakítással mutatkozott be az *Akasztottak erdejében*, de azóta... (néha felháborodom azon, hogy olyan gyórsan felejtünk; ez nem szemrehányás Csíky felé, hanem önkritika); Széles Anna szintén az *Akasztottakban* játszott nagyszerűen. Azóta azonban... ő maga megtett minden tőle telhetőt, de nem volt többé szerencséje olyan szerephez, amelyben reális értékei szerint érvényesülhetett volna.

A konkrétumokhoz érkezvén, lám, rá kell jönnöm, hogy milyen kevéssé ismerem én magam is az embereket, a rendelkezésünkre álló tehetségeket, holott néhány sorral előbb a szakmabeli szerepében tetszelegtem. Ismét egy bizonyosság arra nézve, hogy filmművészetünk nem lépett még ki az empirizusból. Hogy lehet az, hogy egy olyan modern — azaz filmre termett — színészgyéniség, mint Horváth Béla, még nem juthatott oda, hogy filmen is bemutatkozzék? Vagy Héjja Sándor? Én a da-

rabomban láthattam őket a kolozsvári Állami Magyar Színházban. Csak-hogy én nem vagyok rendező... És akkor? Az lenne a természetes, ha ezek a dolgok nem múltának véletlenül.

— *Hogyan vélekedik a filmgyártó és alkotó munka kapcsolatáról most, miután a București filmstúdiót újjászervezték?*

— Hogy az „átstrukturált” szervezet mennyiben válik alkalmassá az Ön által felvetett problémák operatív, szervezési megoldására (s vannak még ezen felül bőven apróbb és nagyobb problémák, amelyek volens-nolens egyetlen egységet alkotnak), nos, erre majd máskor válaszolok.

Hónapok múltán, évek múltán?

— *Hogyan értékeli fennállásának 25. évfordulóját betöltő filmlapunk, a Cinema eddigi és ezután betöltendő szerepét?*

— A Cinema hősiesen vállalt egy hálátlan szerepet, azt, hogy egyszerre legyen vitafórum (egymagában), tájékoztató és népszerűsítő jellegű lap, továbbá (szintén egymagában) elvi jellegű, ámbar kevésbé nyíltan polemikus folyóirat. Adjuk tehát meg neki a horatiusi elismerést („Omne tullit punctum qui miscuit utile dulci”), de ne feledjük, hogy például a Cahiers du Cinéma szerkesztőségének a magva egyben a francia „új hullám” magva is volt (mellesleg személy szerint nem értékelem valami nagyra ezt az irányzatot, hacsak azért nem, mert fölrázta az akadémikus jellegű tehetetlenséget, s ez nem kevés); és tegyem hozzá, hogy egy elméleti szakfolyóiratra, meggyőződésem szerint, nagyon is szükség lenne.

Ami mindannyiunk számára, akik a román filmművészet előremozdításán dolgozunk, legjobban hiányzik, az a bennünket érintő problémák visszhangot keltő vitája.

— *Mi a véleménye a hazai filmkritikáról és filmpublicisztikáról? Mit vár film-közíróinktól a jövőben?*

— Nem látok nagy elvi különbséget a filmkritika és a filmpublicisztika között, minthogy jelenleg a többé-kevésbé szolgálati jellegű, többé-kevésbé tárgyilagos, többé-kevésbé elvszerű, többé-kevésbé szakszerű recenziókból nem állhat össze és nem is áll össze egy kritikai corpus, mely szervesen integrálódhatna a román filmművészet fejlődésébe, holott — legalábbis a jelenlegi helyzetben — a kritika részt kellene hogy vegyen már a forgatás előkészítésének a folyamatában is. Ha legbensőbb vágyamat kell szavakba foglalnom, akkor elárulom, hogy filmművészetünk számára egy Titu Maiorescu vagy egy Gaál Gábor eljövetelén álmodozom.

— *Az utóbbi években milyen külföldi filmek ragadták meg különösebben a figyelmét? Kik azok a rendezők, akiknek a pályáját nyomon követi?*

— ...Túl sok mondanivalóm lenne. Talán majd máskor.

— *Mint közmegebecsülésnek örvendő író és filmes, milyen közönséget kíván a román filmművészetnek és a filmművészetnek általában?*

— Eltérően egyes „meg nem értettektől“, úgy vélem, nagyon jó közönségünk van. Ne ijedjünk meg a *Csavargó*, az *Elfújta a szél* s más hasonló filmek nagy közönségsikerétől, szemben mondjuk az *Umberto D* vagy a *Sziget* fogadtatásával, s főleg ne vonjunk le elsietett következtetéseket.

Valójában az a helyzet, hogy nem ismerjük a közönség lélektanát, hogy a közízlés szociológiája terén struccpolitikát folytatunk, s „lealacsonyítónak“ tűnik számunkra annak az elismerése, miszerint az emberek szórakozni is akarnak. Márpedig ha valakiből, életkorától függetlenül, kiveszett a játékkedv, az rossz néző. Filmművészek pedig még rosszabb.

Milyen közönséget kívánok? Hát olyat, amely megőrzi gyermeki naivitását (ó, hogy vert a szívem a váradi Uránia mozi első sorában, valahányszor elsötétedett a terem, s miért hazudnék, ver most is, legfeljebb a székek recsegése idegesít), olyan közönséget, melyben ugyanakkor kifejlődött már az igény, hogy beleszóljon a nagy létkérdésekről folyó vitába, minthogy fölismerte: e létkérdések elsődlegesen saját létének kérdései.

Lejegyezte Mezei József

Nagy Réka — Nástase és Țiriac között — a Cinema sztárfotóján